
Participació del poble gitano i moviment associatiu

Participación del pueblo gitano y movimiento asociativo

La participación está en la base de nuestro actual sistema social. Pero, para que ésta tenga lugar, han de darse tres condiciones: la motivación (o el querer participar); la formación (o el saber participar); y la organización (o el poder participar). Hablar de la participación del pueblo gitano y el movimiento asociativo, supone preguntarse por las motivaciones de los gitanos y gitanas para la misma. Asimismo, supone preguntarse también por la formación y organización que posee el colectivo gitano para la tarea, la comunicación y cohesión grupal, y el funcionamiento asociativo. Responder a estas preguntas, desde la apuesta por la interculturalidad, es el propósito de este artículo.

Participation of the Gypsy people and the associative movement

Participation is at the root of today's social system. Yet in order for it to take place, three prior conditions must exist: motivation (wanting to participate); training (knowing how to participate); and organisation (being able to participate). Making reference to participation of the Gypsy people in the associative movement implies examining the motivations of Gypsy men and women to do so. At the same time, it implies examination of the training of Gypsies and the organisation inherent to their community to carry out this task, their group communication and cohesion, and associative operations. The objective of this article is to reach conclusions on these questions from an intercultural standpoint.

Palabras clave

Formación, Interculturalidad, Motivación, Movimiento asociativo, Organización, Participación

Keywords

Training, Interculturalism, Motivation, Associative movement, Organisation, Participation

Autor: Humberto García

Article: Participació del poble gitano i moviment associatiu

Referència: Educació Social, núm. 24, pp. 92-104

Adreça professional: Fundación Secretariado General Gitano
de Andalucía
Tel. 958 161 051

A propòsit de la participació

Parlar de participació, avui, pot córrer el risc de convertir-se en una moda. No obstant això, aquest fet aparentment inofensiu està a la base del nostre actual sistema democràtic. La democràcia, com a poder sustentat en els membres que integren una societat, perd el seu sentit si no parteix de concedir un paper rellevant al fet de la participació.

Perquè, quin sentit tindria, per exemple, l'actual sistema d'eleccions davant una gran majoria de ciutadans que hi romangués aliè?, com fariem arribar el nostre contentament o descontentament –sense fer ús de la força bruta– a aquells que elegim com a governants, amb una certa capacitat d'influència, si no és participant conjuntament en diferents actes de protesta, o d'aprovació?, com podríem defensar els interessos que uneixen un grup determinat de persones afectades per una situació determinada (disminució, edat avançada, malalties de qualsevol tipus...) si no és a través de la participació?

En el joc de la democràcia, tot està tenyit, travessat, pel fet participatiu. I, dins de les seves distintes modalitats, la participació associativa constitueix una de les formes més valuoses de participació per a l'anomenada societat civil, és a dir, per a aquells qui, com a ciutadans del carrer, volen reunir-se a l'entorn de la consecució d'un objectiu comú.

Fa temps vaig tenir l'oportunitat de conèixer l'Equipo Claves (avui dissortadament desaparegut) i d'aprendre moltes coses dels seus integrants sobre l'afer. D'entre elles, conservo un esquema que proposaven en parlar de la participació associativa, que encara utilitzo en algunes de les sessions de formació sobre aquest tema.

En ell es parla de tres condicions per a la participació:

- La **motivació**, o el voler participar
- La **formació**, o el saber participar
- L'**organització**, o el poder participar

Tres condicions, necessàries totes elles per tal que pugui donar-se el fenomen que anomenem *participació*, ja que si en falta alguna no podrem parlar realment d'una autèntica participació. Si un no *vol* participar en una cosa, senzillament no ho fa, per molta formació i oportunitats que en tingui. Igualment, per molt que un vulgui participar, difícilment ho farà de manera correcta si no *sap* com fer-ho (pensem en algú que vulgui jugar al futbol, per

exemple, sense haver-ho fet mai i sense conèixer les regles de joc). Així mateix, per més que vulguem i sapiguem participar, no podrem fer-ho, si no existeixen canals o maneres que a un li permetin *poder* fer-ho.

Això és vàlid per a qualsevol tipus de participació –especialment per a la participació associativa–, i per a qualsevol persona o grup que es plantegi fer-ho; per tant, els gitanos no són una excepció.

Per altra banda, parlar de participació suposa tenir-ne en compte no solament les condicions, sinó també els diferents *objectius* (el per a què), *formes* (de quina manera) i *àmbits* (en què) de participació.

La participació ha de ser sempre *un mitjà*, no un fi en si mateixa, la participació és sempre plural i diversa i que, per tant, no hem de caure en la temptació de considerar la *participació* només aquella forma que coincideix amb la nostra particular manera d'entendre-la, o amb els nostres propis ideals que d'ella en tinguem

Pel que fa a això, cal recordar que la participació ha de ser sempre *un mitjà*, no un fi en si mateixa, quelcom que sovint solem oblidar; que hi ha molt diversos *graus d'implicació* (quant), *de continuïtat* (quan), *subjectes* (qui) i *maneres* (com) de participar; i que una persona pot participar tant en els *mitjans* (aportació de recursos econòmics, tècnics i humans necessaris), com en el *procés* (desenvolupant els objectius, activitats i tasques), o en els *resultats* (els productes, serveis, beneficis...). En síntesi, allò que tracto de subratllar és la necessitat que no oblidem que la participació és –ha de ser– sempre plural i diversa i que, per tant, no hem de caure en la temptació de considerar *participació* només aquella forma que coincideix amb la nostra particular manera d'entendre-la, o amb els nostres propis ideals que d'ella en tinguem.

Em proposo, en les pàgines següents, abordar aquest afer de la participació des de tres eixos (coincidentes amb cada una de les tres condicions per a la participació) i, principalment tot i que no de manera exclusiva, en relació amb dos paràmetres: el dels subjectes concrets de la participació (en aquest cas, el *poble gitano*) i el d'una manera concreta de participació (*l'associacionisme*).

Avanço ja que no és la meua intenció la de fer aquí un recorregut històric descriptiu del fenomen associatiu en la comunitat gitana (quelcom que vam intentar modestament abordar el meu amic Luis Cortés i jo, ja fa alguns anys¹), sinó més aviat la de compartir-ne algunes reflexions que em vaig fent des de fa algun temps i, sobretot, la de llançar algunes propostes que, segons el meu parer, caldria que es tinguessin en compte si no volem ensopegar, un cop més, en la mateixa pedra.

La Motivació o el Voler participar

La primera condició necessària per a la participació és la d'estar motivat per a això, és a dir, voler participar. Ara bé, la motivació no és quelcom que sorgeix de forma espontània, sense una causa que la genera, sense un impuls subjacent que faci de *motor*, que porti una persona o un grup determinat a caminar, a prendre decisions, en una direcció determinada.

Com deia encertadament Mari Salas, una de les pioneres de l'animació sociocultural al nostre país, "ningú no canvia una cosa per no res". És a dir, que si estem disposats a abandonar una determinada posició per a moure'ns cap a una altra, és perquè percebem que, globalment considerada, la nova situació ens proporciona un determinat "*guany*" sobre l'anterior. Per tant, en la base de qualsevol moviment que l'ésser humà realitza en una direcció concreta hi ha la percepció (tot i que pugui ser errònia) de l'obtenció d'un benefici últim, ja sigui de caràcter material (diner, riquesa, béns...) o simbòlic (prestigi, reconeixement, salvació...).

En aquesta línia, tres són els elements que Claves proposa com a principals motors de la participació associativa: l'*interès subjectiu i/o ideològic*; la *satisfacció socioafectiva* i la *percepció de rendibilitat*. Plantejar-nos, per tant, quines poden ser les motivacions per a la participació associativa de qualsevol persona o grup (en el nostre cas, dels gitanos), ha d'encaminar-se a formular-nos les següents preguntes:

- Quins interessos subjectius i/o ideològics mouen els gitanos a participar en una associació?
- Quina satisfacció socioafectiva obtenen en participar en el moviment associatiu?
- Quina rendibilitat perceben en aquesta participació?

Entrar en una resposta a aquestes preguntes passa, en primer lloc, per conèixer en profunditat els codis culturals i el marc de referència des del que se situen els mateixos gitanos. No fer-ho així, significa per a molts entrar en la via de la crítica fàcil i descontextualitzada (o contextualitzada en el marc de referència dels no gitanos, que ve a ser el mateix) envers qui no actua com nosaltres esperem.

Necessitaríem probablement de més temps i espai per a poder entrar en una anàlisi suficientment contrastada de les motivacions que fan o podrien fer participar als gitanos de manera habitual en el moviment associatiu. No

Tres són els elements que Claves proposa com a principals motors de la participació associativa: l'*interès subjectiu i/o ideològic*; la *satisfacció socioafectiva* i la *percepció de rendibilitat*

obstant això, sí que crec que és possible apuntar algunes línies envers les quals orientar la reflexió. Per exemple:

- *Que els interessos subjectius i/o ideològics estan fortament condicionats pel context* en el qual es desenvolupen els subjectes. Pel que fa al cas, cal no oblidar que l'associacionisme gitano es va desenvolupant fonamentalment en comunitats gitanes que viuen en condicions de vulnerabilitat social (estrats socials amb certs nivells d'incorporació social, però també amb risc de ser exclosos tan bon punt apareguin situacions de dificultat en l'àmbit laboral, educatiu, d'habitatge...) i que, per tant, els interessos personals seran mediatitzats per aquesta situació.
- *Que la satisfacció socioafectiva en el món gitano s'obté primordialment en i des de la família*, per la qual cosa ampliar el camp des del que s'obté aquesta satisfacció a cercles més amplis i diversos (gitanos que no pertanyin a la família extensa, o també no gitanos vinculats a les associacions gitanes per solidaritat o altres motivacions filosòfiques o ideològiques) suposa, ja en si mateix, un canvi profund d'actituds i assumir, moltes vegades, el risc de no ser comprès (o de ser refusat) no ja per altres gitanos, sinó fins i tot per la mateixa família a la qual es pertany.
- *Que la rendibilitat* (tant en termes de capital material, com simbòlic) *que es deriva de la participació associativa sol ser*, generalment, *quelcom que s'obté a llarg termini* i generalment després d'una considerable inversió de recursos, esforç, tenacitat i constància. Una cosa que no casa molt bé amb aquesta expressió de "viure al dia", amb la qual s'ha volgut simbolitzar la tendència existent en amplis sectors de població gitana de l'obtenció de benefici a curt termini; o amb aquesta altra de "treballar per a viure, no viure per a treballar", expressió d'una filosofia no molt d'acord amb la que impera actualment en el món no gitano.

Detectar, doncs, les causes que mouen alguns gitanos a participar en l'àmbit associatiu, implica estar atents a comprendre què fa realment que aquestes persones gitanes decideixin crear o donar-se d'alta en una associació, per més que aquests motius no encaixin amb allò que nosaltres puguem considerar com a "*políticament o moralment correcte*". En definitiva, es tracta de desvetllar quin benefici últim esperen obtenir d'això, sense entrar a prejutjar o a jutjar si això està bé o malament des de les meves pròpies categories, sinó senzillament per a poder conèixer el millor possible on arrela el fenomen de la participació en aquest individu o grup concret. Igualment haurien de fer els gitanos respecte als no gitanos.

Només des d'aquí podrem, posteriorment, asseure'ns junts –gitanos i no gitanos– per a veure en quina mesura les nostres motivacions són coincidents o no, i, en aquest últim cas, buscar solucions que permetin conciliar les divergències.

La Formació o el Saber participar

Tres són també les àrees o àmbits de formació que proposa l'Equipo Claves per arribar a saber participar dins del marc associatiu: la *formació per a la tasca*, per a la *comunicació i la cohesió grupal*, i per al *funcionament organitzatiu*. Per seguir amb l'exemple del futbol (que trio pel que pugui suposar de clarificador, no per la meua condició de seguidor d'aquest esport), indubtablement, saber jugar al futbol suposa tenir una adequada formació tècnica en el domini i control de la pilota (formació per a la tasca), un saber comunicar-se i *fer equip* amb els altres membres del club (formació per a la comunicació i la cohesió grupal) i, finalment, un saber com es desenvolupa un partit, les regles del joc, l'equipament necessari, les dimensions del terreny, de les porteries... (formació per al funcionament organitzatiu).

En relació amb aquest segon aspecte, caldria preguntar-se quin és el nivell de formació existent en la comunitat gitana a l'entorn d'aquests tres àmbits, en relació amb la forma d'organització concreta que és l'associacionisme.

Segons el meu parer, solem donar per suposat (quelcom que, per desgràcia, sol ocórrer sempre a les majories) que les minories coneixen el marc i els codis de la cultura dominant en la qual viuen. Una cosa que no sol ser certa i, molt menys, en àmbits tan específics i distants (culturalment parlant) com és el de la participació associativa per als gitanos.

Per altra banda, rara vegada les polítiques que s'han denominat com "de potenciació de l'associacionisme gitano" han previst, alhora que impulsaven la creació d'entitats formalment constituïdes (moltes vegades sense la més mínima realitat de *participació associativa* darrere), un adequat pla de formació de quadres i de socis de les associacions creades, que possibilités una elemental capacitat per a realitzar tasques en l'àmbit de la intervenció social, per a crear grup o per a desenvolupar les inevitables activitats de gestió (administrativa, comptable, de recursos materials, humans, etc.) que comporta una associació.

Solem donar per suposat que les minories coneixen el marc i els codis de la cultura dominant en la qual viuen. Una cosa que no sol ser certa i, molt menys, en àmbits tan específics i distants (culturalment parlant) com és el de la participació associativa per als gitanos

Com no podia ser d'altra manera, el resultat ha estat en massa ocasions (malgrat la bona voluntat existent en molts casos) la desviació de l'estructura associativa cap a fórmules que poc o res hi tenen a veure. Cal aclarir que, almenys des del meu punt de vista, la principal responsabilitat d'aquestes desviacions no és del col·lectiu gitano (tot i que també tingui la seva part en això), sinó d'aquells que han impulsat i executat les polítiques esmentades cercant simplement una rendibilitat a curt termini, basada en criteris merament quantitativs i, sobretot, sense preocupar-se el més mínim per articular una fórmula organitzativa –com és la de l'associacionisme– amb unes maneres tradicionals d'organització social dels gitans que, si més no, topaven frontalment en alguns aspectes essencials, com el de la representativitat, les formes d'exercir l'autoritat o de prendre les decisions...

Tot això ha propiciat que, en moltes ocasions, s'hagi confós la pertinença ètnica (el fet de ser gitano) amb una capacitat professionalment per al desenvolupament de determinades tasques (amb el saber intervenir socialment amb gitans); la tradicional unitat i cohesió de la família extensa amb el sentiment de solidaritat i cohesió grupal, més enllà d'aquella; o el compliment d'uns requisits formals (existència d'uns documents administratius, com estatuts, llibres d'actes, de socis, etc.) amb una adequada capacitat de gestió (aplicació correcta de les normes i procediments previstos en aquests documents).

Enfront de tants despropòsits, considero que no hi ha altra via que la de proposar una oferta formativa seriosa i, sobretot, realitzada des d'una perspectiva intercultural, és a dir, que contempli la trobada i el diàleg en igualtat entre gitans i no gitans com a element inherent a la pròpia formació. Això significaria que:

- Els gitans haurien de fer un esforç per a formar-se adequadament en l'exercici de determinades tasques de caràcter professional; però que també els no gitans s'haurien de proposar seriosament l'adquisició de coneixements sobre la realitat de la cultura gitana i de com aquesta influeix de manera directa en l'exercici de l'activitat professional.
- Tant gitans com no gitans han de realitzar un esforç de comprensió mútua, de superació de barreres (arrelades sovint en això que anomenem l'inconscient col·lectiu), a través d'una més gran formació per a la comunicació (que porti a desactivar por i desconfiances mútues) i de la posada en marxa d'autèntiques experiències de treball i convivència en grup. Sol insistir en què aquestes experiències de treball conjunt són un referent imprescindible i actuen a manera de petit "*laboratori d'assaig*" on poder posar a prova, a petita escala, les alternatives que després podran proposar-se a gran escala.

- Els no gitanos haurien de revisar els prejudicis i pressupostos dels que parteixen en relació amb el món gitano, tractant d'estar atents permanentment a quina és la percepció que es té (de la realitat, de les coses, del món *paio*) des del món gitano. I els gitanos, per la seva banda, haurien de fer un autèntic esforç de negociació intercultural per a veure en quina mesura poden fer seves les eines de participació existents en la societat majoritària, sense que això suposi una pèrdua irreparable de la identitat gitana, i sense caure en la utilització tendenciosa o desviada dels instruments de participació posats a la seva disposició.

L'Organització participativa o el Poder participar

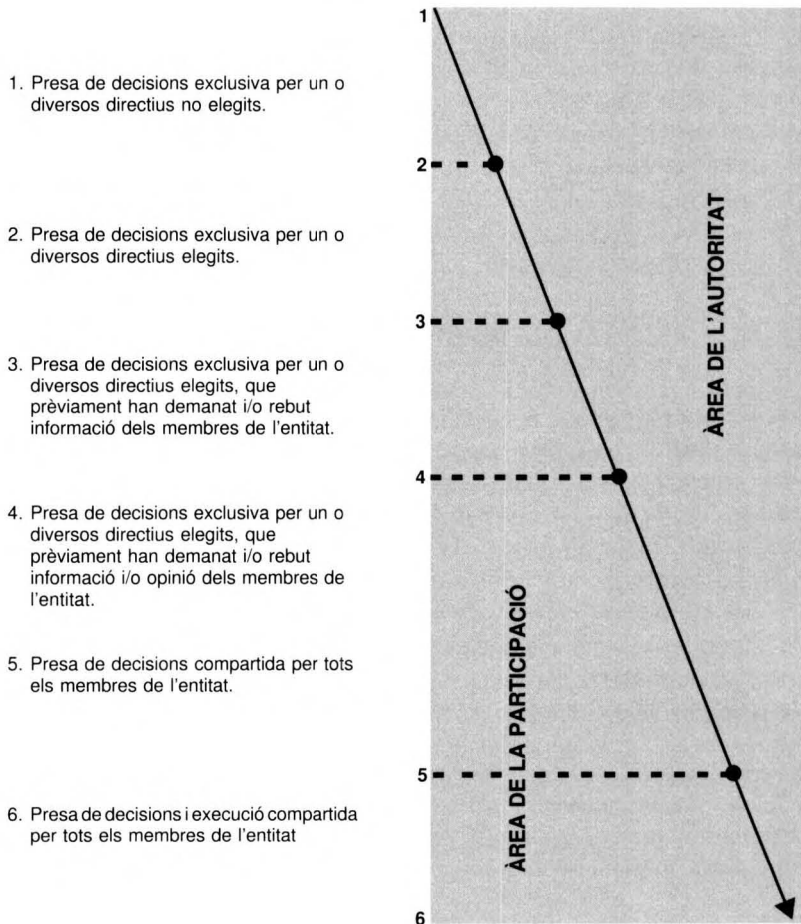
Pel que fa a l'organització, és important assenyalar que no tota organització és participativa. Existeixen models organitzatius que propicien en més o menys grau la participació. Referent a això, resulta interessant recordar l'esquema proposat per Schmidt i Tannembaun de la participació com a procés, on es posa en relació el fenomen de la participació i el de l'autoritat (vegeu esquema en gràfic 1), on a més gran autoritat correspon un menor grau de participació i viceversa. Així, no és el mateix participar en una organització on la presa de decisions és prerrogativa d'un o diversos directius no elegits que en una altra, on les decisions i l'execució de les accions és compartida per tots els membres d'una entitat.

La proposta de Claves fa referència, novament, a tres aspectes de l'organització participativa, estretament vinculats a les àrees de formació que acabem de descriure, a saber: *l'organització participativa de la tasca, de la comunicació i la cohesió grupal i del funcionament associatiu.*

En aquest sentit vol tornar a allò ja plantejat a l'inici. Com bé podem veure en l'esquema esmentat, la participació no ha de ser entesa com una situació estàtica, sinó com un procés dinàmic i, per tant, no pot dirimir-se en termes de blanc/negre, sinó en una escala de grisos, en els extrems de la qual es trobarien el blanc i el negre.

Un procés dinàmic que requereix de ritmes i temps determinats (ja que estem parlant de trobar una determinada tonalitat de gris no definida a priori per cap de les parts), i sobre el que pesen massa anys (va per sis segles) de distanciament com per a voler trobar solucions ràpidament i en un breu espai de temps.

LA PARTICIPACIÓ COM A PROCÉS (esquema de Schmidt i Tannembaun)

Gràfic 1

Això fa que la participació associativa (d'inspiració democràtica, representativa i de dret, i provinent del món no gitano) no hagi perquè de contraposar-se de manera frontal amb l'exercici de l'autoritat (basada en l'edat, la *llargària* de la família extensa, o les lleis pròpies del món gitano). Es tracta de buscar fórmules intermèdies que procurin respectar allò essencial d'un, salvant allò

essencial de l'altre. En altres paraules, es tracta d'apostar per un esforç de corresponsabilitat entre majories i minories, entre gitanos i no gitanos. Un esforç que implicaria, segons el meu parer, en allò tocant a:

- L'organització participativa de la tasca: un *adequat repartiment de tasques*, de manera que ningú se senti desplaçat, infravalorat o no reconegut. Però evitant, alhora, arribar a situacions absurdes en les quals hom pretengui l'obtenció d'un reconeixement o un estatus professional sense tenir les habilitats i qualificació necessàries per a això. En aquest sentit, cal *establir amb bastant detall quins perfils són els necessaris* per a l'exercici de determinats llocs de responsabilitat o de representació, o per al desenvolupament de determinades tasques que requereixin una determinada competència professional.

Es tracta d'apostar per un esforç de corresponsabilitat entre majories i minories, entre gitanos i no gitanos

- L'organització participativa de la comunicació i la cohesió grupal: l'establiment, per una banda, de *vies de comunicació* (interns i externs a les pròpies associacions) el suficientment fluids i transparents que propiciïn la confiança i l'apropament, en comptes de la desconfiança i el distanciament; i, per l'altra, la realització d'*activitats que afavoreixin el sentiment d'unitat i de cohesió* (també, a escala tan interna—entre els mateixos membres de l'entitat—, com externa—d'aquests amb persones d'altres grups i entitats de l'entorn en el qual es mouen—).

- L'organització participativa del funcionament associatiu: la creació d'estructures que permetessin una adequada combinació d'un **grau de participació acceptable** des del punt de vista democràtic, amb un **grau d'exercici de l'autoritat assumible** des de les formes d'organització social existents entre la població gitana en l'actualitat.

Així mateix, es tractaria també de clarificar *qui o quins han d'exercir el liderat* o el protagonisme públic *i també com s'ha d'exercir*.

En aquest sentit, no deixa de ser curiós que en la nova Llei d'Associacions ni tan sols es contempli com articular aquesta manera de participació social amb les maneres tradicionals d'organització social de les minories ètniques. Caldria preguntar-se també quin grau d'implicació activa han tingut les organitzacions gitanes o d'altres minories en l'elaboració d'aquesta Llei, per a la qual s'ha comptat amb les aportacions realitzades per diferents entitats i moviments socials.

En síntesi, com pot veure's, del que es tracta és de dotar l'organització d'instruments adequats perquè els seus membres puguin participar en una

mesura d'acord amb la seva motivació i possibilitats, essent conscients, a més, que també aquest poder participar és quelcom dinàmic i estretament lligat, al seu torn, al dinamisme de la motivació i de la formació. En definitiva, que la possibilitat de participació augmenta tant com augmenta el nivell de motivació i de preparació; el mateix que la motivació augmenta en la mesura en què es multipliquen els canals i estructures participatives i obtenim una formació que ens permet desempallegar-nos-hi bé; o que augmenta la formació (entesa no solament com adquisició de coneixements, sinó com acumulació d'experiència), com més possibilitats de participació existeixen i més motivats estiguem en la seva utilització.

L'aposta per la interculturalitat

Qui hagi continuat llegint fins a aquest punt no tindrà cap dificultat a observar que, sota tot allò exposat en els punts anteriors, batega una aposta clara i determinant per un determinat enfocament i abordatge de la participació dels gitanos en el moviment associatiu. L'enfocament intercultural.

No voldria amb això infravalorar altres possibilitats que considero igualment legítimes com poden ser la de l'associacionisme ètnic (que defensa la necessària pertinença ètnica per a poder formar part de l'organització o, almenys, per a poder assumir papers directius) o, en l'extrem oposat, la de l'associacionisme pro gitano (que simplement es posiciona més des del treball "per" o "per als" gitanos, que des del treball "amb" ells).

No obstant això, sí que afirmo que, almenys des de la meva experiència, la progressiva "etnificació" que s'ha anat donant en el moviment associatiu gitano en els darrers 15 o 20 anys, no n'ha potenciat la incorporació social tant com podria haver-ho fet, ja que reafirmar les diferències oblidant massa sovint allò que ens uneix, comporta el risc de caure en *postures segregacionistes de nou encuny*. I, per altra banda, que les posicions pro gitanes corren massa perill de caure en actituds paternalistes que no són més que manifestació d'un *assimilacionisme de rostre amable*.

Afirmar la interculturalitat, per contra, permet trobar espais de trobada, com ja he afirmat anteriorment (tant dins d'una associació, com en la relació d'aquesta amb altres entitats o organitzacions), on *dirimir les diferències sobre una base comuna*: la de reconèixer-nos iguals (com éssers humans, com

a membres d'una societat de la qual tots formem part, com individus amb els mateixos drets i deures de ciutadania...) i, per tant, amb la possibilitat de poder asseure'ns junts a negociar per a trobar alternatives suficientment satisfactòries per a tot el món.

Constitueix, a més, com també he assenyalat, una magnífica possibilitat per a poder experimentar en primera persona les dificultats que, sovint, sorgeixen en la trobada entre persones o grups pertanyents a cultures diferents i d'embarcar-se en la seva resolució de manera conjunta, sense que cap de les parts "s'escapoleixi", assumint cada una d'elles la seva part de responsabilitat en aquesta *recerca comuna d'una sortida negociada*. Això ens donarà la suficient solidesa per a poder oferir alternatives a gran escala basades no solament en l'elucubració teòrica sobre la relació entre cultures, sinó argumentades i cimentades en la reflexió, sistematització i teorització conjunta de les experiències quotidianes viscudes.

Això sí, la interculturalitat té l'inconvenient de demanar-nos als membres de les diferents cultures un esforç permanent per —en paraules de M. Cohen— realitzar un exercici de *descentració* del mateix marc de referència cultural, per a *penetrar en el sistema de l'altre* intentant veure i sentir la realitat des del seu punt de vista, abans d'arribar a aquest tercer moment de *negociació o mediació*.

Malgrat això, crec que l'esforç val la pena si així som capaços de mostrar, tant a gitanos com a no gitanos, que existeix una tercera via més enllà de la imposició de solucions del més fort sobre el més dèbil o de la resignada conclusió de què és impossible arribar, més enllà d'una coexistència, a una autèntica convivència.

Una via que accepti i respecti l'altre amb la seva identitat diferenciada i que assumeixi la sortida negociada i l'acció no violenta com a mètode privilegiat de resolució dels inevitables conflictes inherents a la condició humana.

La interculturalitat té l'inconvenient de demanar-nos als membres de les diferents cultures un esforç permanent per realitzar un exercici de *descentració* del mateix marc de referència cultural

Humberto García González-Gordon

-
- 1 Qui hi estigui interessat, pot trobar la nostra visió de l'afer en l'article: "El movimiento asociativo gitano: retos de futuro", publicat en el n. 30 de la revista *Demófilo* (2n trimestre 1999), editada per la Fundación Machado.

Bibliografía

Cortés Tirado, L.; García González, H. *El Movimiento Asociativo Gitano: retos de futuro*. A *Demófilo*, n. 30. *Los Gitanos Andaluces*. 2ºT 1999. Ed. Fundación Machado.

DD.AA. *Capítulo II: Asociacionismo y estructura social*. A *Los Gitanos en la Historia y la cultura. Actas de un Congreso*. Ed. Consejería de Trabajo y Asuntos Sociales de la Junta de Andalucía. Delegación Provincial de Granada. Granada, 1995.

Equipo Claves. *Aprendiendo a organizar nuestra Asociación*. Ed. Popular, S.A. Madrid, 1994.

Ley Orgánica 1/2002, de 22 de marzo, reguladora del derecho de asociación. (BOE n. 73, de 26 de març de 2002).

Puig, Toni. *La Ciudad de las Asociaciones*. Ed. Popular, S.A. Madrid, 1994.

Sánchez Alonso, M. *La Participación. Metodología y Práctica*. Ed. Popular, S. A. Madrid, 1991.